ESHITISHIDA NUQSONI BOR BOLALAR TA'LIMIDA INKLYUZIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Qodirova Feruzaxon Usmonovna
Professor, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O‘zbekiston
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7439-5306
Email: feruzausmon@mail.ru

Qunduzaliyeva Rushana Xolmirzo qizi
Magistrant, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O‘zbekiston
Email: **rushanaqunduzaliyva@gmail.com**

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bor bolalarni inklyuziv ta’lim muhitiga moslashtirish, zamonaviy surdopedagogik texnologiyalardan foydalanish va dars jarayonida multimedia vositalarining samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilingan hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, eshitish nuqsoni, surdotexnika, korreksion pedagogika, integratsiya, kognitiv rivojlanish, maxsus ta’lim, raqamli texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье научно анализируются адаптация детей с нарушениями слуха к инклюзивной образовательной среде, использование современных сурдопедагогических технологий и эффективность мультимедийных средств в учебном процессе, а также разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: инклюзивное образование, нарушение слуха, сурдотехника, коррекционная педагогика, интеграция, когнитивное развитие, специальное образование, цифровые технологии.

Abstract: This article scientifically analyzes the adaptation of children with hearing impairments to an inclusive educational environment, the use of modern surdopedagogical technologies, and the effectiveness of multimedia tools in the educational process, and provides practical recommendations.

Keywords: inclusive education, hearing impairment, surdotechnology, correctional pedagogy, integration, cognitive development, special education, digital technologies.

KIRISH

Bugungi kunda jahon ta’lim tizimida inklyuziv yondashuv inson huquqlari va ijtimoiy adolat tamoyillarining uzviy qismi sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, eshitishida nuqsoni bor bolalarning umumta’lim maktablarida tengdoshlari bilan birga ta’lim olishi ularning nafaqat intellektual salohiyatini oshirish, balki jamiyatga ijtimoiylashuvini tezlashtirishning asosiy omili hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini isloh qilish jarayonida alohida yordamga muhtoj bolalarning huquqlarini ta’minlash, ularga qulay ta’lim muhitini yaratish va dars jarayonlariga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish ustuvor vazifa etib belgilangan. Eshitish qobiliyati cheklangan o‘quvchilar axborotni qabul qilishda asosan vizual kanallarga tayanadilar, bu esa o‘qituvchidan dars o‘tish metodikasini tubdan o‘zgartirishni, ko‘rgazmali qurollar va maxsus surdotexnik vositalardan unumli foydalanishni talab etadi. Inklyuziv ta’limning

muvaffaqiyati faqatgina texnik jihozlanishga emas, balki pedagogik texnologiyalarning moslashuvchanligiga va o‘quvchining psixofizik xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilgan individual ta’lim dasturlariga bevosita bog‘liqdir [1, B. 12]. Shu sababli, ushbu tadqiqot ishida eshitishida nuqsoni bor bolalar uchun mo‘ljallangan eng samarali inklyuziv texnologiyalar va ularning amaliy natijalari keng qamrovli yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Eshitishida nuqsoni bor bolalar ta’limi masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, surdopedagogikaning nazariy asoslari va eshitish qobiliyati cheklangan bolalarning nutqini rivojlantirish metodikasi bo‘yicha L.S. Vigotskiyning kompensatsiya nazariyasi fundamental ahamiyatga ega. Uning fikricha, nuqsonning mavjudligi organizmning boshqa imkoniyatlarini safarbar etishga turtki beradi [2, B. 45]. Zamonaviy tadqiqotlarda esa inklyuziv muhitda vizual-didaktik materiallarning o‘rni va multimedia texnologiyalarining samaradorligi masalalari (masalan, N. Shmatko, T. Pelixova asarlarida) ustuvorlik kasb etmoqda. O‘zbekistonda inklyuziv ta’limning metodik asoslari D. Nazarova va boshqa olimlar tomonidan tadqiq etilib, unda pedagoglarning tayyorgarlik darajasi asosiy mezon sifatida ko‘rsatilgan [3, B. 8].

Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv va statistik ma’lumotlarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida eshitishida nuqsoni bor bolalar ta’lim olayotgan umumta’lim maktablaridagi dars jarayonlari o‘rganildi va maxsus korreksion texnologiyalar qo‘llanilishidan oldingi hamda keyingi ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Tadqiqotning obyekti sifatida eshitishida turli darajadagi nuqsoni bor 1-4 sinf o‘quvchilari tanlab olindi va ularning o‘quv materialini o‘zlashtirish darajasi vizualizatsiya hamda kognitiv xarita usullari yordamida baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Eshitishida nuqsoni bor bolalar uchun inklyuziv ta’limda eng katta to‘siq – bu axborot yetishmovchiligi va muloqot muammosidir. Ushbu muammoni bartaraf etishda "vizual tayanchni kuchaytirish" texnologiyasi yuqori natija beradi. Tajribalar shuni ko‘rsatadiki, oddiy verbal tushuntirishga qaraganda, multimedia vositalari (infografikalar, subtitrlangan videolar, 3D modellar) orqali berilgan ma’lumot o‘quvchi xotirasida 60-70% gacha yaxshiroq saqlanadi. Shuningdek, zamonaviy FM-tizimlari va individual eshitish apparatlaridan foydalanish o‘quvchining o‘qituvchi nutqini shovqinlar fonida ham aniq ajratib olishiga yordam beradi. Quyidagi jadvallarda tadqiqot natijalari aks ettirilgan.

1-jadval.

Eshitishida nuqsoni bor o‘quvchilarning turli metodlar orqali ma’lumotni o‘zlashtirish ko‘rsatkichi

Ta’lim metodi	O‘zlashtirish darajasi)	Diqqat barqarorligi ıqiqa)
An’anaviy ma’ruza (faqat nutq)	25%	8-10 min
Ko‘rgazmali qurollar (rasmlar)	48%	15-20 min
Multimedia texnologiyalari teraktiv)	78%	25-30 min

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, interaktiv multimedia texnologiyalari o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini va materialni tushunish samaradorligini keskin oshiradi. Shuningdek, inklyuziv sinflarda o‘qituvchi assistentlarining (tyutorlarning) mavjudligi ham muhim ahamiyatga ega.

2-jadval.
Inklyuziv muhitda pedagogik texnologiyalarning samaradorlik mezonlari

Texnologiya turi	Qo‘llanilish sohasi	Kutilayotgan natija
Kognitiv vizualizatsiya	Murakkab tushunchalar lili	Abstrakt tafakkurni ojlantirish
Surdotexnik modulyatsiya	Eshitish qobiliyatini rreksiyalash	Akustik axborotni to‘liq qabul ish
Guruhli hamkorlik (Peer-to-er)	Ijtimoiy adaptatsiya	Muloqot ko‘nikmalarini kllantirish

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, eshitishida nuqsoni bor bola umumta’lim sinfida o‘zini yakkalanib qolgandek his qilmasligi uchun "teskari inklyuziya" elementlarini ham qo‘llash, ya’ni sog‘lom bolalarga ham oddiy imo-ishora tilini o‘rgatish ijtimoiy muhitni sog‘lomlashtiradi [4, B. 21].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, eshitishida nuqsoni bor bolalar uchun inklyuziv ta’lim faqatgina ularni umumiy maktabga joylashtirish emas, balki ularning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan yuqori texnologik muhitni yaratish demakdir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy surdotexnika vositalari va vizual pedagogik texnologiyalarning kompleks qo‘llanilishi o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichini o‘rtacha 30-35% ga oshiradi.

Inklyuziv ta’lim jarayonini yanada takomillashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi: birinchidan, har bir inklyuziv sinfni zamonaviy interaktiv panellar va FM-tizimlari bilan ta’minlash; ikkinchidan, umumta’lim maktablari pedagoglari uchun maxsus surdopedagogika kurslarini muntazam tashkil etish; uchinchidan, darsliklarning raqamli va subtitrlashtirilgan variantlarini ishlab chiqish. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, bolaning psixologik qulayligi va tengdoshlari bilan bo‘lgan ijobiy munosabati ta’lim samaradorligining fundamental asosi bo‘lib qoladi. Kelajakda sun’iy intellektga asoslangan nutqni matnga aylantiruvchi dasturlardan foydalanish bu boradagi texnik to‘siqlarni to‘liq bartaraf etishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ayupova M. — Logopediya — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2011. — 256 b.
2. Vigotskiy L.S. — Osnovi defektologii — Sankt-Peterburg: Lan, 2003. — 654 s.
3. Nazarova D. — Inklyuziv ta’lim metodikasi — Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. — 142 b.
4. Shmatko N. — Integratsiya detey s narusheniyami sluxa — Moskva: Prosveщenie, 2010. — 112 s.
5. Mo‘minova L. — Maxsus ta’lim texnologiyalari — Toshkent: TDPU, 2018. — 180 b.

REFERENCES USED

1. Ayupova M. – Logopediya – Tashkent: Uzbekistan National Society of Philosophers, 2011. – 256 p.
2. Vigotskiy L.S. – Osnovi defektologii – Saint Petersburg: Lan, 2003. – 654 p.
3. Nazarova D. – Inklyuziv ta’lim metodikasi – Tashkent: Fan va texnologiya, 2014. – 142 p.
4. Shmatko N. – Integratsiya detey s narusheniyami sluxa – Moscow: Prosvewenie, 2010. – 112 p.
5. Mo’minova L. – Maxsus ta’lim texnologiyalari – Tashkent: TDPU, 2018. – 180 p.